

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 339.923

Іващук І.О.,
д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки
Тернопільський національний
економічний університет

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Постановка проблеми. Розвиток сучасних міжнародних економічних відносин характеризується складною внутрішньою структурою та динамічністю з огляду на зростання взаємозалежності їх суб'єктів, що потребує пошуку нових форм та методів консолідованого співробітництва. Розвиток інтеграційних процесів став особливою ознакою світової економіки у 20 ст. Посилення глобалізаційних процесів наприкінці 20-початку 21 ст. поставило під сумнів функціонування регіональних інтеграційних об'єднань, з огляду на виникнення проблем, що мали загально планетарний характер та потребували зусиль усієї світової спільноти задля їх вирішення. Тривалий час інтеграційні процеси на європейському просторі були прикладом вдалого експерименту – поєднання інтересів та ресурсів різних країн, уніфікація та гармонізація законодавства, створення наднаціональних органів управління, проте в останнє десятиліття відбулися суттєві зміни у європейському векторі розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням міжнародної економічної інтеграції присвячено праці вчених: В.Андрійчука, В.Будкіна, В.Геєця, Д.Лук'яненка, Ю.Макогона, А.Філіпенка, О.Шниркова та ін. Разом з тим, не всі аспекти цієї надзвичайно багатогранної проблеми досліджені та отримали належне обґрунтування. Так, недостатньо дослідженими залишаються питання суперечностей розвитку економічної інтеграції в країнах Європи з урахуванням посилення впливу дестабілізуючих чинників.

Постановка завдання. Метою даної статті є оцінка інтеграційних процесів у Європі та виявлення можливих ризиків дезінтеграції, що є вкрай важливим для України в процесі ведення перемовин про членство у ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єднаних ідей Європи зародилися ще наприкінці XVIII ст. для сповідування концепції християнської релігії. У 1923 р. концепцію загальноєвропейського зібрання наведено у книзі «Пан'Європа», ідея якої полягала у створенні європейських сполучених штатів [1]. Згодом ідею об'єднання Європи висували в період Другої світової війни – як складову антифашистського руху. В післявоєнний період у «плані Маршалла», який запропонували США, йшлося про можливі економічні залежності країн Європи від США, що було одним із поштовхів до публічного вивчення питання поглиблення європейського співробітництва. Західноєвропейська інтеграція є прикладом прагнення країн до об'єднання для їх ефективного існування, активізації взаємної торгівлі, вироблення єдиної політики щодо третіх країн. Так, А. Гальчинський зазначив, що західноєвропейська модель є найвищим досягненням сучасного цивілізованого розвитку, бо в умовах становлення постіндустріального суспільства Європа має набагато вагоміший потенціал поступального розвитку, ніж Америка [2, с. 8]. Тим більше, що країни Європи змогли створити два повноцінних дієвих інтеграційних об'єднання – Європейський Союз (ЄС) та Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ).

Європейський союз, передумовами створення якого були соціально-економічні чинники – наслідки Другої світової війни та необхідність захисту європейського континенту від американської експансії і могутності Радянського Союзу, – пройшов тривалий період становлення: Європа шести (формування єдиної політики регулювання зовнішньоторговельних потоків на європейському континенті утвердилася з укладенням Римського договору в 1957 р.), Європа дев'яти (1973 р.), Європа дванадцяти (1986 р.), Європа п'ятнадцяти (1995 р.), Європа двадцяти п'яти (2004 р.), Європа двадцяти семи (2007 р.). Пройшовши всі доступні етапи інтеграції, Європейський союз не заперечував можливості створення повноцінного політичного союзу як вищого рівня інтеграції, ідея якого не є

новою для ЄС. Ще у 1961 р. Франція висловила пропозицію про створення такого союзу та впровадження міжурядової форми співробітництва. Проте на початку 1950-х рр. йшлося лише про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (European Coal and Steel Community – ECSC), заснування в 1951 р. якого означало відміну мита між країнами-членами при перевезенні продукції вугільної та металургійної промисловостей. Згодом було створено Євроатом. Разом із цим, відбулися найгостріші дискусії щодо створення митного союзу, бо Великобританія, сповідуючи різновекторну політику, ратувала за надання європейським країнам права на самостійне визначення митних відносин із третіми країнами.

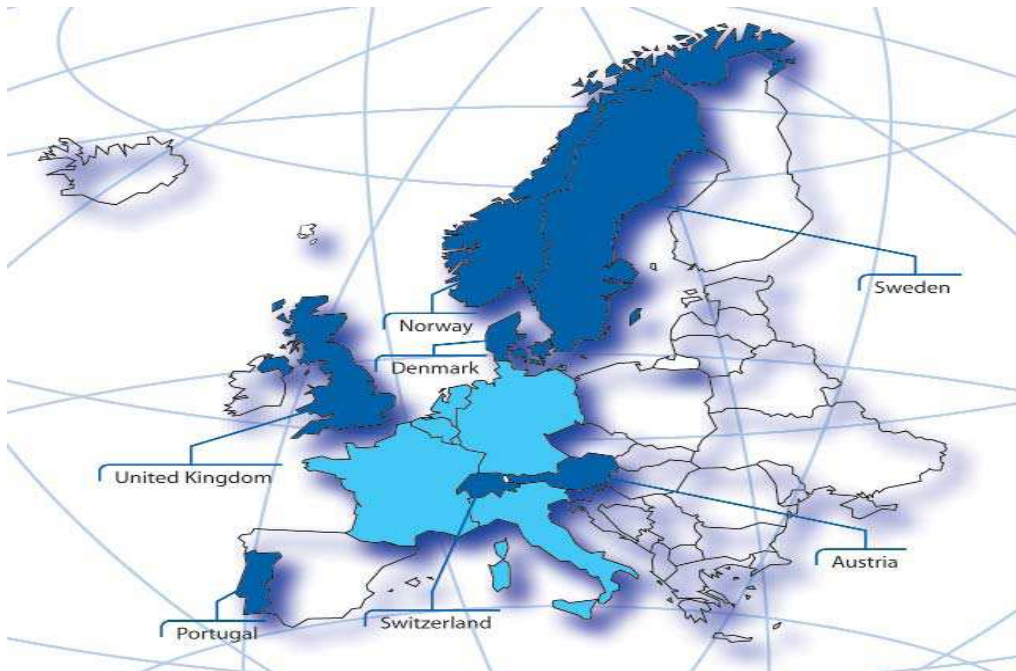
Європейська асоціація вільної торгівлі є міжурядовою організацією, яка сприяє розвитку вільної торгівлі та економічної інтеграції для забезпечення економічного розвитку своїх країн-членів. Створення умов для розвитку торгівлі було суттєвим спонукальним мотивом для формування такої асоціації. Першопочатково, в 1960 р., біля витоків створення ЄАВТ була Великобританія. З часом відбулося розгрупування ЄАВТ, а її члени набули членства в Європейському союзі. Нині ЄАВТ об'єднує лише чотири країни: Ісландію, Ліхтенштейн, Норвегію, Швейцарію (рис.1). Проте триває активне співробітництво з ЄС, бо ЄАВТ має укладену з ЄС угоду про Європейський економічний простір (1992 р.), що набула чинності в 1994 р. Крім того, було укладено двосторонні угоди між країнами-членами інтеграційних угруповань про імпорт деяких видів сільськогосподарської продукції, а також із 1973 р. чинна угода про вільну торгівлю продукцією промисловості. Активне співробітництво країн ЄАВТ з ЄС зумовлене кількома факторами. По-перше, це країни одного регіону, які сповідують практично однакові цивілізаційні цінності. По-друге, це близькі за рівнем економічного розвитку країни. Так, наприклад, за рівнем ВВП на одну особу три країни ЄАВТ значно випереджають середнє значення в ЄС-27 (тут варто врахувати дестабілізуючий вплив розширення ЄС, коли його членами стали країни Східної Європи).

Європейський Союз має систему угод про асоційоване членство, угод про співробітництво і торгівельних угод, у яких беруть участь країни практично всіх регіонів світу, починаючи з найближчих сусідів ЄС у Європі і закінчуючи найбільш далекими партнерами з Азії і Тихоокеанського регіону. Для врегулювання цих відносин, ЄС регулярно проводить зі своїми основними партнерами зустрічі на вищому рівні або на рівні міністрів.

На сьогодні тенденції розвитку ЄС вказують на збільшення проблемних питань, за якими неможливо досягти консенсусу між країнами і які ставлять під загрозу ті принципи і вимоги, які в свій час ЄС висунув для країни, що мали намір набутися членства. Австрійський економіст Л. фон Мізес наголошував, що «рух за створення федерації європейських держав виріс із справедливого визнання неспроможності всіх форм шовіністичного націоналізму. Однак те, що прибічники цього руху хочуть створити замість нього, нездійсненно, оскільки воно не має життєвої основи у свідомості людей. Навіть якщо мета пан'європейського руху могла б бути досягнута, то світ від цього не став би кращим. Боротьба об'єданого європейського континенту з іншими великими світовими державами була б не менш згубною, ніж нинішня боротьба країн Європи між собою [4]».

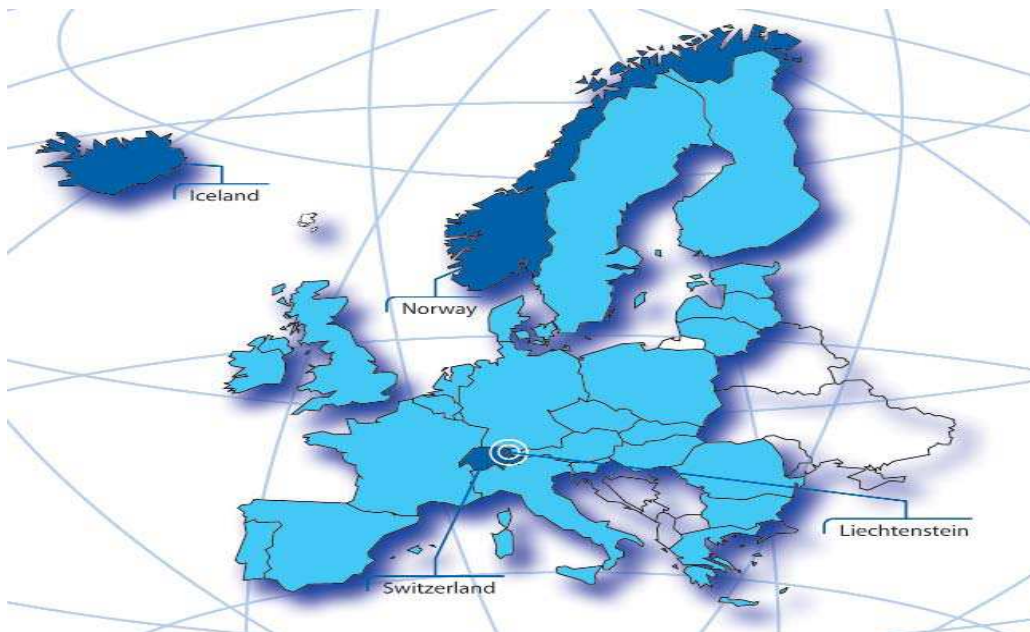
Твердження Л. фон Мізеса були суперечливими: перші не отримали підтвердження, оскільки в 1957 р. було укладено Римський договір, хоча збереглися протиріччя, які загострилися після доленосного розширення ЄС у 2004 р.; з останніми можна погодитись, оскільки передумовами об'єднання країн Європи були економічні потрясіння у повоєнний період та утвердження США як лідера на світовій арені. Так, незважаючи на спільну політику країни ЄС застосовують нині одна проти одної митні обмеження та протекціоністські заходи, що іноді призводить до торгових війн. Наприклад, як продовження ембарго на імпорт м'яса в Європу з Великобританії, яке після трирічного періоду відмінила Європейська комісія, Німеччина відмовилася виконувати дане рішення та продовжила заборону. Таким чином, окремі компанії Великобританії вжили відповідних заходів щодо імпорту м'яса з Німеччини й скасували укладені контракти.

Європейський Союз на сьогодні демонструє всьому світу неспроможність забезпечити свою єдність у вирішенні поставлених цілей, адже внутрішні розбалансовуючі чинники виявилися набагато сильнішими за зовнішні. Однією з проблем, що дестабілізує розвиток Європейського Союзу, є зростання рівня безробіття в країнах-членах. Так, в останні місяці було досягнуто рекордного з 1995 р. показника – у вересні 2012 р. в країнах зони євро він становив 11,6%, у жовтні 2012 р. – 11,7%, в країнах ЄС-27 – відповідно 10,7% та 10,6% [5]. Серед ЄС-27 найнижчі показники безробіття були зареєстровані в Австрії (4,3%), Люксембурзі (5,1%), Німеччині (5,4%) та Нідерландах (5,5%), а найвищий в Іспанії (26,2%) та Греції (25,4%) (рис. 2). Рівень зайнятості населення у віці 15-64 років був вище, ніж у середньому по ЄС, в 20 країнах-членах ЄС. Найвищі показники були зареєстровані в Нідерландах (74,9%), Швеції (74,1%), Данії (73,1%), Німеччині (72,5%) та Австрії (72,1%). Найнижчий рівень зайнятості спостерігався в Греції (55,6%), Угорщині (55,8%), Італії (56,9%), Мальті (57,6%) та Іспанії (57,7%) [6].

1960 Austria, Denmark, Norway, Portugal, Sweden, Switzerland and the UK

a) 1960 p.

1970 Iceland becomes a member of EFTA

1972 Denmark and the UK leave EFTA to join the EEC (EU)

1985 Portugal leaves EFTA to become a member of the EEC (EU)

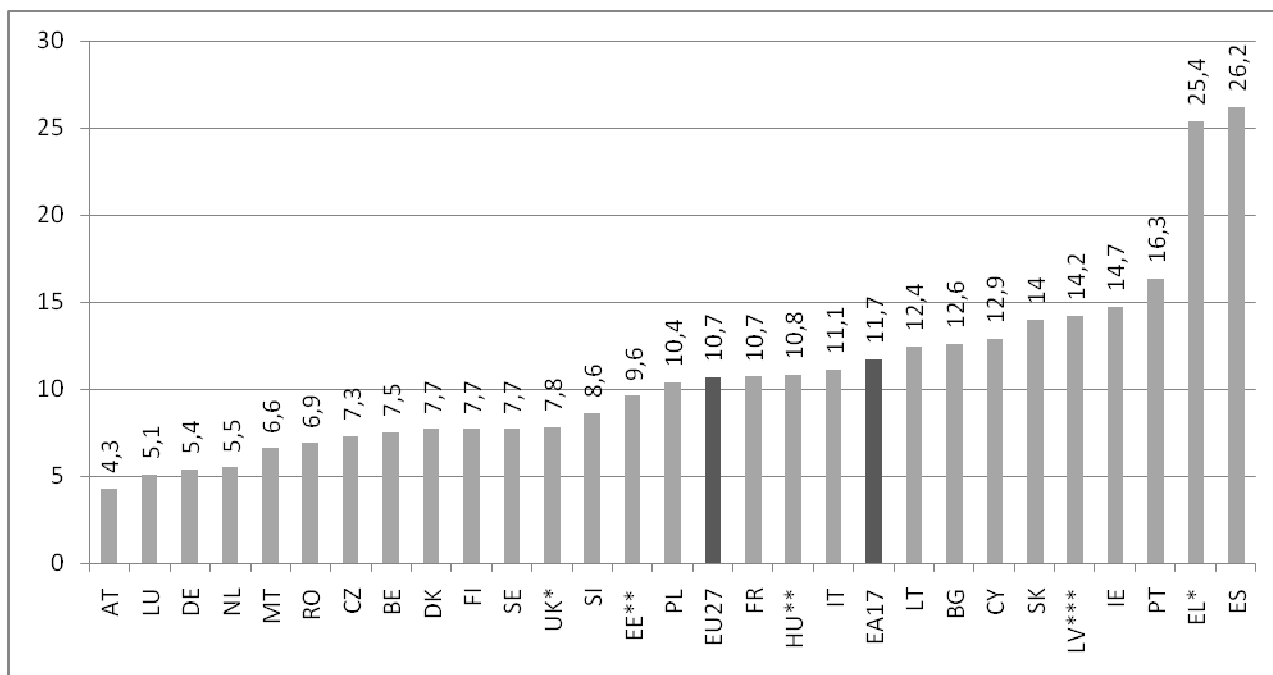
1986 Finland becomes a full member of EFTA

1991 Liechtenstein becomes a member of EFTA

1995 Austria, Finland and Sweden leave EFTA to join the EU

b) 2011 p.

Рис. 1. Країни-члени ЄАВТ у 1960 та 2011 рр. [3]

* - серпень 2012 р., ** - вересень, *** - Q3 2012 р.

Рис. 2. Рівень безробіття в країнах ЄС (жовтень 2012 р.) [5]

За таких умов неминуcho є соціальна криза, про що вже заявили представники Європейської комісії, адже проблеми нерівності соціально-економічного розвитку країн ще більше загострюються, зростає соціальна напруженість та частка безробітної молоді (наприклад, в Іспанії 52,9% молоді не працевлаштовані, аналогічна ситуація й у Греції), і найближчим часом ці питання не стоятимуть на порядку денному, адже фінансові проблеми таких країн потребують нагального вирішення. Уряди країн так званої периферії не спроможні фінансувати програми допомоги по безробіттю, а збільшення податкового тиску сприяє нелегальному працевлаштуванню, що деформує статистичну інформацію про безробіття.

Греція продовжує переживати кризові явища, не дивлячись на фінансову допомогу міжнародних організацій та ЄС. Боргова криза, початком якої вважають 2009 р., досягла небувалого розмаху, незважаючи на спроби країн-членів ЄС врятувати ситуацію. Лише за 2010 р. спільними зусиллями як допомогу Греції було надано 110 млрд. євро для вирішення проблеми. Експерт Центру соціально-економічних досліджень (Варшава) Марек Домбровскі метод монетизації боргу вважає неприйнятним для Греції, зважаючи на її входження в зону євро, натомість пропонує два можливі варіанти – проведення жорсткої фінансової політики (фінансова консолідація) та контрольований дефолт з наступною реструктуризацією боргів (що є неможливим у теперішніх умовах) [7]. Ще на початку 2012 р. Міжнародне рейтингове агентство Moody's повідомило про дефолт Греції за її борговими зобов'язаннями. У грудні 2012 р. міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's знизило кредитний ризик країни до рівня «вибірковий дефолт» (selective default, SD). Тому, надання фінансової допомоги Греції для розв'язання ситуації видається недоцільним, адже це лише підсилює негативні наслідки кризи, але аж ніяк не допомагає їй з неї вийти, тим більше, що між членами єврозони існують суттєві розбіжності щодо доцільної підтримки економіки країни. Одним із можливих, на думку експертів, варіантів розв'язання проблеми існування єврозони може бути вихід із неї Греції, проте наслідки цього можуть бути ще більш негативними, оскільки спрацює «ефект доміно». Разом з тим, посилення інфляційних процесів активізувало негативні тенденції в європейській економіці.

Спільним для країн Європейського Союзу залишається відхід країн від стратегії інноваційного розвитку, і підтвердженням цього є скорочення видатків на проведення наукових досліджень. Так, в зоні євро витрати на НДДКР на досягають навіть 2% ВВП. Якщо Німеччина, Швеція, Франція демонструють підтримку уряду та зацікавленість у розвитку наукових досліджень, то у числі аутсайдерів такі країни, як Кіпр (0,46%), Латвія (0,46%), Словаччина (0,48% ВВП), Мальта (0,55%), Болгарія (0,53% – 2009 р.), Греція (0,58% – 2009 р.) та ін. [8]. Така ситуація є вкрай негативною для Європейського Союзу, адже донедавна вона вважалася одним із світових лідерів розвитку науки та наукового прогресу, стимулювання впровадження інновацій, що гарантувало їй вихід з кризового стану на основі використання нових технологій.

У 2000 р. в ЄС було схвалено Лісабонську стратегію, яка через десять років реалізації мала забезпечити конкурентоспроможність економіки, її розвиток на інноваційній основі, забезпечення 70%

зайнятості працездатного населення, соціального захисту населення (проведення пенсійної реформи та системи охорони здоров'я) через координації національних політик. Вже через кілька років така ініціатива була приречена на невдачу, оскільки певні параметри були непродуманими та маловірними для досягнення окремими країнами. З погляду сьогодення, оцінюючи перші етапи досягнення цілей Лісабонської стратегії, цілком зрозумілим є кризовий стан, наприклад, Греції, про що зазначалося ще у 2004 р. (табл. 1) [9]. Саме це стало приводом для перегляду та спрощення у 2005 р. цілей стратегії, яка у такій спробі постановки також виявилася малоімовірною для реалізації, а згодом для розробки та схвалення у 2010 р. Європейською Радою нової стратегії під назвою «Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth». Стратегія Європа-2020 зосереджена на таких сферах [10] – розвиток економіки, що базується на знаннях та інноваціях (не менше 3% ВВП ЄС має спрямовуватися на НДДКР, не менше 40% молодих людей повинні мати університетську освіту, частка учнів, що покинули навчання у школі, не повинна перевищувати 10); стійкий розвиток (ефективне використання ресурсів, врахування проблем екології, конкурентоспроможна економіка) (на 30% мають бути скорочені шкідливі викиди в навколишнє середовище, скорочення викидів парникових газів на 20%, збільшення частки відновлювальних джерел енергії в кінцевому споживанні до 20%); зайнятість населення та соціальне залучення (75% населення у віці 20-64 р. мають бути працевлаштовані, в т. ч. жінки та працездатні громадяни похилого віку, скорочення чисельності населення, що живе за межею бідності, на 25%, адже у ЄС 116 млн. людей перебуває під загрозою соціальної ізоляції та бідності, в 2009-2010 рр. 4,1 млн. людей були безхатченками [11]).

Таблиця 1

Виконання країнами-членами ЄС-15 Лісабонської стратегії [9]

	Країни-лідери	Країни аутсайдери
Розвиток інформаційного суспільства	Естонія, Мальта, Словенія	Греція, Іспанія, Португалія, Італія
Інновації та НДДКР	Словенія, Латвія, Естонія	Португалія, Греція, Люксембург, Італія
Економічна лібералізація, державна підтримка та політика конкурентоспроможності	Латвія, Естонія, Литва	Греція, Португалія, Італія, Ірландія
Інфраструктура та телекомунікації	Словенія, Чехія, Естонія	Ірландія, Греція, Італія, Іспанія
Ефективність фінансових послуг	Естонія, Мальта, Угорщина	Греція, Португалія, Італія, Іспанія
Середовище розвитку підприємництва	Естонія, Латвія, Угорщина	Італія, Греція, Португалія, Австрія
Соціальна інтеграція	Мальта, Латвія, Чехія	Греція, Португалія, Італія, Німеччина
Сталий розвиток	Словенія, Словаччина, Чехія	Греція, Португалія, Ірландія, Іспанія

Тенденції розвитку економіки ЄС не можуть не позначитися на країнах, які інтегровані до Європейського Союзу, та тих, що мають з ним тісні економічні відносини, у тому числі й на Україні. Процеси європейської інтеграції змушують країни змінювати національні стандарти, приводити їх у відповідність до вимог ЄС, адаптувати національне законодавство у різних сферах. Інструментом реалізації цих проголошених цілей і стала Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС) [12], яка була підписана 14 червня 1994 р.

Передусім, європейський вектор розвитку необхідний для України з позицій торгового та інвестиційного партнерства. Країни ЄС продовжують бути головними інвесторами української економіки, хоча за оцінки експертів Європейської бізнес асоціації інвестиційний клімат оцінено у розмірі 2,18 бала за п'яти бальною шкалою. За 2011р. експорт товарів до країн ЄС склав 17969,9 млн.дол. США і збільшився порівняно з 2010 р. на 37,7%, імпорт – відповідно 25750,6 млн.дол. США та на 34,8%. Негативне сальдо становило 7780,7 млн.дол. Коефіцієнт покриття експортом імпорту складав 0,70 (за 2010 р. – 0,68) [13]. У загальному обсязі експорту частка країн ЄС становила 26,3%, імпорту – 31,2% (за 2010 р. відповідно 25,4% і 31,4%). Натомість Україна не представляє важливого інтересу для ЄС, займаючи у її зовнішній торгівлі не більше 1,1%, що вказує на асиметрію торговельних відносин [14].

Щодо інших країн Європи, окрім ЄС, Україна тісно співпрацює з Європейською асоціацією вільної торгівлі, що було задекларовано у Декларації Україна – ЄАВТ (19 червня 2000 р., м. Женева). За результатами переговорного процесу 24 червня 2010 р. під час Міністерської конференції ЄАВТ у м. Рейк'явік (Ісландія) Міністром закордонних справ України підписано Угоду про вільну торгівлю між Україною та ЄАВТ [15].

Україна, прагнучи отримати доступ на ринки європейських країн, доклала чимало зусиль для адаптації національного законодавства та виконання вимог Європейського Союзу: у 1993 р. ЄС поширює на Україну свою Генеральну систему преференцій (ГСП), у 1998 р. набула чинності

непреференційна Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС (УПС), 2007 р. – розпочаті переговори про заміну УПС на Угоду про асоціацію, а у 2008 р. після вступу України до СОТ можливими стали перемовини про ЗВТ, що дозволило у березні 2012 р. парафувати текст Угоди про асоціацію в частині положення про всеохоплюючу зону вільної торгівлі. Разом з тим, залишаються невирішеними питання, наприклад, в частині застосування тарифів, захисту сільського господарства та ін., відтермінування узгодження яких дає Україні можливість врахувати у своїй економічній політиці ті помилки, яких припустилися країни-члени ЄС при проведенні реформ.

Висновки з проведеного дослідження. На сьогодні Європа постала перед вибором – або підтвердити свою єдність та консолідацію щодо вирішення проблемних питань (наприклад, підтримка Греції та Іспанії) не лише в частині фінансової допомоги на основі європейського стабілізаційного механізму, але й за допомогою реалізації спільних домовленостей та проектів [16], або ж позбутися проблемних країн та розпочати новий виток у своїй історії. У першому випадку за умови стабілізації національних економік, внесення змін до функціонування єврозони, подолання соціальної напруженості, інтегрованої підтримки у сфері фінансів, перегляду фіскальної політики країн-членів та консолідованого підтримання ними реформ (що й було задекларовано у стратегії Європа-2020) Європейський Союз має всі шанси утвердитися лідером у світовому просторі, у другому випадку – це похитне основи ЄС та його ідейні принципи. Прагнучи інтегруватися у ЄС, Україна повинна усвідомлювати – за умов кризових явищ у світовій економіці (ризик для глобальної фінансової стабільності існують й за межами ЄС) посилюються вимоги й до країн-претендентів на членство, адже розбалансування економіки ЄС через депресивні країни не дає змогу забезпечувати необхідну конкурентоспроможність та економічний розвиток, соціальний захист населення.

Література

1. История объединения Европы [Електронний ресурс]. Издатель электронной версии – Эстонская школа дипломатов. – Режим доступа: www.edk.edu.ee/EI_opik_v.pdf
2. Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський. – К. : Знання України, 2002. – 180 с.
3. This is EFTA. 2012. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.efta.int/~media/Files/Publications/this-is-efta/this-is-EFTA-2012.pdf>
4. Мизес Л., фон. Либерализм / Мизес Л., фон.; [пер. с англ. А. В. Куряева.]. – М. : Социум, Экономика, 2001. – 239 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iqlib.ru/book/preview/780784C60FFE46AAB1EEBF935DE02C5>
5. Euro area unemployment rate at 11.7% EU27 at 10.7% [Electronic Resource]. – Mode of access: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-30112012-BP/EN/3-30112012-BP-EN.PDF
6. European Union Labour Force Survey – Annual results 2011 [Electronic Resource]. – Mode of access: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-12-040/EN/KS-SF-12-040-EN.PDF
7. Маре́к Домбровски Долговой кризис в развитых странах и его воздействие на мировую экономику [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ecpol.ru/index.php/macroeconomics/2012-04-05-13-39-10/359-dolgovoj-krizis-v-razvitykh-stranakh-i-ego-vozdeystvie-na-mirovuyu-ekonomiku>
8. Research and development expenditure (% of GDP). The World Bank [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS/countries>
9. The Lisbon Review 2004: an Assessment of Policies & Reforms in Europe. WEF. 2004. [Electronic Resource]. – Mode of access: https://members.weforum.org/pdf/Gcr/LisbonReview/Lisbon_Review_2004.pdf
10. Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/research/era/docs/en/investing-in-research-european-commission-europe-2020-2010.pdf>
11. Єврокомісія пропонує створити фонд допомоги найбіднішим людям у ЄС // Євробюлетень. – 2010. – №10. – С. 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eurobulletin/eb_ua_10_2012_uk.pdf
12. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012
13. Стан зовнішньоекономічних відносин з країнами Європейського Союзу за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://ukrstat.gov.ua/express/expr2012/03_12/62.zip
14. Extra EU 27. EU bilateral trade and trade with the world. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/january/tradoc_147269.pdf
15. Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_456
16. Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union (TSCG) [Electronic Resource]. – Mode of access: http://european-council.europa.eu/media/639235/st00tscg26_en12.pdf